

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

FÖRSTA BANDET.

2:a häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens andra årsmöte i Örebro den 19—21 Juni 1871	91, 193
GRANLUND, V., Om husfliten i forntiden (med 1 träsnitt) 137	137
MANDELGREN, N. M., Om äldre spinnredskaper och spinn- sätt (med 1 träsnitt)	154
BERG, W., Visingsö som konungasäte (med en plankarta och en utsigt)	158
WIBERG, C. F., Något om de romerska handelsvägarne i norden	174
LINDAHL, P. J., Granskade runinskrifter (med 1 träsnitt) 179	179
Inglinge hög.	184
Ur Svenska Fornminnesföreningens handlingar	186

Om husfliten i forntiden.

Af

Victor Granlund.

Föredrag vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Örebro
den 21 Juni 1871.

Den svenska husfliten har ganska länge till sin betydelse varit misskänd och föraktad. För att gynna handtverkerierna i städerna utfärdade regenterna det ena förbudet efter det andra mot »klåperi» på landsbygden, och om man någon gång gjorde ett afsteg från denna väg och, i stället för att tillintetgöra, sökte att uppmuntra husfliten, såsom under en period af frihetstiden, så återvände man snart till den gamla stråten. Först under de allra sista åren har man börjat inse husflitens stora vikt och gör här och der aktningvärda bemödanden, för att befrämja densamma. Men insigten härom är ännu långt ifrån allmän, äfven bland dem, hvilka borde vara sakens sjelfskrifne målsmän. Det var t. ex. icke längesedan, som en svensk riksdagsman, hvilken utöfvar ett visst inflytande på sina ståndsbröder, afstyrkte ett obetydligt anslag till husflitens uppmuntrande enär han ansåg, att »handaslöjder löna sig bra litet.»

Det har icke alltid varit så: under hela den hedniska och katholska tiden tillhörde nästan allt förädlingsarbete här i nordnen blott *husflitens* område. »En hedenhös mening var,» säger en förf., »att kunna sjelf göra allt, hvilket är en afvog sköld mot sjelfva naturens inrättning.» »Man måste då,» säger samme förf., »låta nöja sig med hvad på ett rätt och ofullkomligt sätt af någon naturlig handaslöjd framgafs.» Vi skola tillse, om detta omdöme var fullt berättigadt, och om icke konstfärdigheten i vissa riktningar gick vida längre än man i allmänhet, med den höga aktning och uppskattning af vår egen tid, som är vanlig, är benägen

att tro. Men det är en sanning, att af hvad som erfordrades utaf handtverksalster, forntidens män och kvinnor tillverkade åt sig sjelfva nästan allt. Endast för tillverkning af vapen, och högst undantagsvis af vissa smycken, funnos särskilde handtverkare, och vapensmeder höllos, som man vet, under forntiden högt i ära, och prisades lika mycket som höfdingarne och tignarmännen; men de simplare vapnen smidde odalbonden, hans tjenare och trälar sjelfve.

Den svenska, eller öfverhufvud den nordiska husfitens historia, går tillbaka ända till den gråaste forntid, eller så långt som menniskor här hafva lefvat och sträfvat. Alla dessa saker, som uppdagats eller uppdagas i stenålderns grifställen, eller i närheten af de då lefvande innebyggarnes boningsplatser, dessa med stor skicklighet — och äfven med oskicklighet — arbetade flintknifvar och flintdolkar, lans- och pilspetsar af flinta och ben, dessa yxor, slipstenar, kilar, ljuster, harpuner, kross-stenar, borrh, mejslar, hackor och viggas af flinta, gneis, diorit, sandsten och tålgsten, dessa lerurnor med simpla sirater, knappar och perlor af lera och bernsten, äro de äldsta alstren af husfiten.

Under bronsåldern infördes visserligen icke blott råmaterialet, den af $\frac{9}{10}$ koppar och $\frac{1}{10}$ tenn legerade bronzen, utan äfven en större del af de bronssaker från denna aflägsna tidsålder, som vi nu återfinna i jorden, men en icke ringa del är här i landet förarbetad; hvilket dels de ingöten, dels de stenformar, i hvilka gjutningen skett, och som finnas här och der jemte bronssaker, ja ej obetydliga lemningar efter hela verkstäder, bevisa. Dessa karakteristiska sirater, spiralen, ringen, hjulet, bågen, zigzaglinien, rutan eller rhombfiguren, medfördes af den invandrade keltiska stammen, likasom färdigheten att bearbeta den metall, som af densamma hitfördes. Verkyxan, sågen, mejseln, knifven, prylen och nålen m. fl. saker, intyga denna folkstams handslöjder; och de prydliga, ofta med guld inlagda vapen och smycken, stridslurar, sköldar och hjälmor, spännen och diademer, t. o. m. ytterst smakfulla och någon gång inlagda med perlor, urnor af guld, rakknifvar, hårnålar och kammar, m. m. vitna om en alls icke föraktansvärd skicklighet, smak och konstfärdighet.

Öfvergå vi till järnåldern, med dess vida högre stående kultur, så finna vi en ofta högt uppdrifven skicklighet i handslöjdarbeten. Och om äfven konstfärdigheten och skickligheten stundom

brast, och ett och annat blef temligen »rätt och ofullkomligt», så får man besinna att en forntidens man lika litet som en nutidens kunde vara mästare i alla riktningar. Af sed eller tvång nödgades man sjelf förse sig med det hufvudsakligaste af hvad man behöfde: kläderna förfärdigades af kvinnorna; skorna skar och sydde man sig sjelf af det hemgarfvade lädret; huset timrade de sjelfve upp, som ville hafva det bygd; redskapen för åkerbruket, jagten, fisket, striden, — allt måste i de flesta fall tillverkas i hemmet.

Men våra förfäders behof voro i allmänhet små. De utförde till utlandet handelsvaror för vida mer än de derifrån införde, och af de skatter i guld och silfver, som årligen uppgrävas ur vår jord, nedlagda der för 500 till 1000 år sedan, är säkerligen den vida öfvervägande delen ärlig betalning för alstren af våra förfäders arbetsamhet och sträfsamhet, mot den del, som vikingarne hemförde såsom byte från sina härfärder. Vi exporterade redan under den hedniska tiden och början af den christna, i mängd jern, koppar, hvete, malt, hudar, kött, hästar, talg, ister, tran, honung, vax, ull, pelsvaror, — hvaraf en del, af det allra finaste slag, t. ex. zobelskinn, enligt Jornandes intyg såldes till Rom genom förmedling af flera andra folk (*Commercio interveniente per alias innumeras gentes*) — bernsten, ja äfven trälar och trälinnor. Om handeln med trälar berättar araben Ibn-Fozslan. Äfven lärft och andra tyger tillhörde Sveriges utförselvaror, enligt en uppgift i Wisby stadslag.

Införseln af främmande handelsvaror var deremot jmförelsevis obetydlig. Införselvarorna voro kläden och vin, specerier, rökelse, siden, skarlahan och pell (en slags damast), perlor, silke, dyrbara vapen, bland hvilka de damascherade från Orienten voro mycket eftersökta. (I Kalmar län har funnits ett svärd med kufiska karakterer i guld, och väliska svärd omtalas i sagorna.) För öfverskottet af sin utförsel togo nordboerne klingande metaller, dels pregladt mynt, dels plansar eller stänger, dels smycken och dyrbarheter af allehanda slag. Köpenskapen inom landet förmedlades af kringvandrande birkarlar, alldeles såsom af våra vestgöta-gärd-farihandlande nu för tiden; och i brist på ädla metaller eller klingande mynt begagnades vadmalsbundten (vadmal eller vadmål = ett visst *mål* eller mått af tyg, en *våd*) såsom allmänt bytmedel, enär ett visst pris en gång för alla derpå var satt. Hvad

effekten beträffar, visar således Sveriges förbindelse med andra länder under dessa aflägsna tider ett mönster för statshushållning, som få stater nu för tiden kunna göra efter. Adamus Bremen-sis, som lefde på 1000-talet talar också om det allmänna välstånd, ja rikedom och öfverflöd, som på hans tid fanns i Sverige. »Inga egodelar,» säger han, »fattades Svenskarne; de hade rikedom på allt; guld, silfver, präktiga hästar och kostbara pelsverk, allt sådant, hvaröfver andra falla i förundran, räknades af dem för intet.» I Ansgarii lefverne talas ock om Birkas ovanliga rikedom, och biskop Adalvard fick i Sigtuna 70 mark silfver för en enda messa.

Husfliten tillhörde i den gamla tiden ingalunda trälarnes arbeten, utan tvärtom ansåg — ända t. o. m. höfdingen och konungen, drottningen och prinsessorna — ingen det vara under sin värdighet att egna sig deråt, om också inom de olika klasserna arbetet stundom var något olika. Eddan och de gamla sagorna vitna på många ställen derom. Ett af de märkligaste intygen innehålles i *Rigsmål*, en af Eddasångerna, som förtäljer om huru, enligt den mythiska framställningen, de olika klasserna i samhället uppkommit ifrån tre ursprungliga familjer. Heimdal, under namnet Rig gästade jorden och dessa tre familjer. Deras olika lefnads-sätt beskrifves. Först kom Rig till ett par gamla folk, Ae och Edda, som sutto vid den å golfvet brinnande elden. Allt var der simpelt och smutsigt. Edda fick en son, som erhöill namnet *Träl*. Han var grof, stark och ful, lärde sig binda bast och bära ris, och gifte sig med *Thy* (trälinna). De skötte svin, gödde åkern, vallade getter och grofvo torf. Hos trälarne finna vi således husfliten *icke*. I nästa hus bodde Afe och Amma.

Mannen slöjdade
trä till väfbom;
hans skägg var putsadt,
och lugg för ännu,
trång var hans klädnad,
och skrin på golfvet.

Der satt hans qvinna
och svängde tenen,
utsträckte famnen
lagade till väfven:
böjd var hufvudbonaden
remsa på bröstet,
duk om halsen,
dvergar (smycken) på axlarne.

Ammas son kallades *Karl* och han
lärde oxar tämja, och lador bygga,
plog att göra, kardor göra
hus att timra, och köra plog;
och hans hustru, *Snör* (den snälla) »sattes under lin».

Här hafva vi således i den friborne bondens hem också ett hem för husfliten.

Men äfven i höfdingens och konungens gård hade den ett hem; ehuru den der hade en annan karakter, mer afsåg tillverkandet af stridens och jagtens redskap, än de som tjente i fredens stilla värf. Rig gick till höfdingens sal, der Fader och Moder sutto, »lekte med fingrarne».

Husbonden satt	men husmodren sysslade
och bågsträng snodde,	med sina armar,
almen böjde	strök linne
och gjorde pilar;	och stärkte ärmar.

Höfdingens son kallades *Jarl*, och uppfostrades att så väl sjelf förfärdiga vapen, som att bruka dem i striden.

Att husflitens sysslor höllos i ära, derom vitna äfven en mängd berättelser, och några af dem härleddes ända ifrån gudarne. Så säger Eddan, att Asarne uppfunno fisknätet för att i Franangers forss fånga Loke. Konungens och höfdingarnes hustrur och döttrar voro lika litet fritagna från det trägna husflitsarbetet, som tje-narnes, och sagorna veta berätta om drottningar, som sysselsatte sig med linneblekning och ölbrygd. »Då var sed,» säger Vatnsdæla-sagan, »att förnåma mäns barn alltid togo sig någonting före.» Äfven stormännens söner fingo lära sig att bruka åkern, timra, snickra, slöjda och smida. Om en Gudmund den mäktige om-talas såsom något ovanligt, att han inbjöd förnåma mäns söner till sig, och behandlade dem så väl, att han ej af dem kräfde något arbete. När de voro hemma, säger Ljosvetlingasagan, voro de vane att arbeta, oaktadt de voro af ansenliga ätter. Sagan om den mångkunnige Veland eller Völundr är väl bekant. En höfding på Island, Rafn Sveinbjörnsson, berömmes såsom skicklig i allehanda arbeten i trä och jern; han var derjemte en ypperlig läkare, skald, vältalig och lagkunnig. En annan storman, Thorsten Knarrarsmidr, var bonde, smed, skeppsbyggmästare och köpman. Ännu temligen långt in i nyare tiden måtte en drottning med alnen ut tråden till sina tärnor, för att se huru flitiga de varit, och vägde det garn de spunnit, samt tillsåg att ingen fick vara sysslolös. Det var på samma tid, som konungen höll noga räkning öfver afkastningen af sina bistöckar och fisken, så väl som öfver fogdarnes räkenskaper i allmänhet.

Vikingen *bygde* gerna sjelf sitt *fartyg*; dock funnos äfven berömde skeppsbygmästare. Nästan hvarje förmögen bonde vid kusten hade sitt långskepp, eller annan egen skuta. Långt förr än vikingatågen började, voro Svearne kända såsom sjöfarande. Tacitus, som i 1:sta århundradet var romersk ståthållare i nuvarande Nederländerna, talar om deras mäktiga flottor. Från och med vikingatågens begynnelse, i 4:de och 5:te århundradena, erhöill skeppsbyggeriet en betydlig utvidgning. De större långskeppen voro bygda på kravell, eller som det hette stortimrade, de mindre på klink. Och att dessa, utan annan konst, än den som förvärfvats genom uppöfning af naturlig fallenhet, bygda fartyg ofta voro ganska stora, synes af många berättelser. Så var Olof Tryggvasons beryktade drakskepp, Ormen Långe, 74 alnar långt i kölen och låg 18 alnar högt öfver vattenytan, samt hade en besättning af tusen man. Många bland dessa skepp voro ganska konstfärdigt bygda, och försedda med rika skulpturarbeten, både i fram- och bakstammen, infatningar, målningar och förgyllningar, samt runristningar i bogen och rodret. Sagorna skildra utförligt den utomordentliga prakt, som slösades på dessa skeppsprydnader. Så i berättelsen om slaget vid Svoldern. Särskildt på stamprydnaden nedlades stor kostnad och konst, och hufvudet på densamma tje-nade såsom flagg. Konung Rolf Götreksson egde ett fartyg, siradt med gult, rödt, grönt, blått och svart, och hela drakhalsen var förgyld. Vindflöjlar omtalas af genombrutet snidverk, målade och besatte med perlor. Till och med berömde konungar syssel-satte sig med skeppsbyggeri. Olof den helige hade sjelf bygt ett och annat af sina skepp, och sjelf utskurit det konungahufvud, som fördes i framstammen af hans fartyg »Karlshufvud», och som sedan länge i Norge brukades på höfdingars skepp.

Konsten att *smida*, och förnämligast att smida goda vapen, ansågs likaledes för ett yrke, som anstod konungar och höfdingar. Olof den helige, Harald Hårdråde, Ragnvald Jarl på Orkney-öarne t. ex., berömde sig af att de icke blott förstodo att bruka vapnen, utan äfven att smida dem. Konung Sigurd Syr i Norge hade sin smedja vid gården. Höfdingen Skallagrim Kveldulfsson omtalas såsom utmärkt skicklig både i jern- och träarbeten. Så snart han kom till Island, anlade han en smedja, enligt Egils-sagan. Städ, bälgar, hamrar och tänger nämnas i sagorna såsom väl kända redskap. På hvarje fartyg stod ett städ till allmänt

bruk. Den största skickligheten i smideskonsten ansågs härröra från svartalferne och dvergarne, och de konstrikt arbetade ypperliga vapnen och prydnaderna kallades för »dvergasmide». Men äfven jättarne tillerkändes kännedom om jernets bruk. *Jernskogen* låg i jättarnes verld; jernstänger äro jättevapen; bland jättinnorna nämnas *Jarnglumra* och *Jarnsaxa*. Eddan säger att Asarne anlade sig härdar, gjorde städ, hammare och andra verktyg.

Det enda tillverkningssättet af sjö- och myrmalmen, som ännu för några få år sedan begagnades i öfre Dalarne och Herjedalen (och som ännu lär användas i Finland och det inre af Ryssland), och hvilket kallades *hedningebläster*, *myrverk* och *myrbläster*, var det som af våra hedniska förfäder och långt in i den christna tiden allmänt begagnades. I små ugnar eller gropar, *kärningar*, *kärtingar* eller *källingar* kallade, murade af sten och lera, nedsmältes myrmalmen eller myrjorden, som i Dalarne kallades *mom*, i Herjedalen och Jemtland *örke* eller *verke*, medelst anspråkslösa läderbälgar till små färskor, som kallades *bläster*, *myrjern* eller *osmundsjern*. I en författning af 1303 talas dock äfven om stålberg i Sverige. Men äfven innan man började bryta jern ur grufvorna och förädla det till stål, förstod man att t. o. m. i klensmedens lilla hård genom omsmältning af myrmalmstackjern framställa både stångjern och stål. På vapen, sadlar och betsel nedlades stor kostnad. Damascherade klingor finnas någon gång i jorden. Inlagda och förgyllda betsel, stigbyglar och sporrar omtalas ej sällan. Sadlarne voro försedda med höga bommar, målade, ofta utskurna och förgyllda. Den i hemmets smedja tillverkade bekanta och fruktade nordiska bredyxan, stundom inlagd och förgylld, följde varingen till Bysanz, Normandie, England, Italien och Sicilien, och Olof den heliges bredyxa har ännu i dag sin plats qvar — i det norska riksvapnet. Vagnar begagnades väl ej ofta mer än till jordbrukets behof, dock voro de ej alldeles okända. Täckta vagnar hafva i norden anor åtminstone ända från 997.

I bearbetandet af guld och silfver utvecklades också icke ringa skicklighet. Detta intygas af den stora mängd guld- och silfversmycken, som ännu uppgräfves ur jorden, ofta rikt ornerade och af det praktfullaste arbete, såsom spännen, hals-, arm- och fingerringar, nålar, diademer, knappar af guld och elfenben, dryckeshorn, urnor af guld och af kristall med guldband omkring,

kedjor, o. s. v. Till och med emaljerade arbeten omtalas och dylika finnas äfven i samlingarna. »Smidi med sortu mælt ok amalerat» omtalas i de gamla lagarne. Några af dylika i jorden funna smycken äro af särdeles stort värde. Några sådana kostbarheter hade också särskilda namn, t. ex. konung Adils i Upsala berömda ring *Sviagris*, Olof Tryggvasons högst märkvärdiga ring *Hnitud*, samt smycket *Brising*. Det behöfver knappt nämnas, att visserligen en stor del af dessa dyrbarheter äro af utländskt ursprung, erhållna såsom byten från vikingatågen, eller såsom betalning för utförda varor, men andra äro *bevisligen* inom landet förfärdigade. En del hafva nemligen alldeles egendomliga former eller sirater, som antyda deras inhemska ursprung. Andra äro tydligen efterbildningar af utifrån hemtade typer. En vandring genom museerna, jemte sagornas utförliga skildringar, gifva ett begrepp om den utomordentliga rikedom i omvexling af smycken af alla slag, och den lyx, som utvecklades i dessa och i kläde- dräkter hos de förmögne af våra förfäder; och en föreställning härom antyder också husflitens ståndpunkt. »Guldsmykke» var ett vanligt binamn för qvinnan.

Sagorna ordentligt öfverflöda af beskrifningar på de rikets dyrbara och praktfulla *dräkter*, och lemna ojäfaktiga bevis derför, att våra förfäder, så män som qvinnor, ingalunda gäfvu vår tids mest utstyrda »lejon» efter i »stads» och prakt. Tvärtom är vår dräkt, isynnerhet den manliga, ganska tarflig, i jemförelse med den tidens. De lysande färgerna, rödt, blått, gult och grönt, voro mycket omtyckta, och de gamle kände konsten att med örter färga sitt garn och sina väfnader i dessa färger. Här och der, der husfliten ännu ej dött ut, är denna konst ännu delvis bevarad, ett ingalunda ovärdigt föremål för en fornälskares forskningar, men på hvilket icke många torde hafva tänkt.

I sagorna talas om silkesskjortor, broderade med guld, mantlar eller lifrockar af siden eller skarlakan, bebrämade med dyrbara pelsverk, ofta besatta med guld- eller silfverbroderier, och fästade omkring lifvet med bälten, broderade eller beslagna med guld och besatta med perlor och ädelstenar, samt sammanhäftade i bröstet med ett dyrbart spänne. Öfver den skarlakansröda rocken kastades gerna en blå eller röd, guldsömmad kappa, stundom fodrad med pelsverk, likaledes sammanhållen af spännen eller band, eller fotsida praktklädningar af fint kläde, silke, o. s. v.,

utsyddade med guld eller silfver, stundom försedda ända ned med guldknappar, eller ock pelsar, sirade med guld- och silfverborder, samt försedda med spännen. Eyvind Skaldaspiller fick en sådan »feldardalk», eller spänne med tillbehör, värd 50 mark silfver, för en drapa, som han diktat till Isländarnes ära. För olika klädningsstycken begagnades ofta olika färger. Från 10:de århundradet omtalas ytterligare bl. a. följande beståndsdelar af den manliga dräkten: dragkjortlar, hopspända i sidan med 5 alnar långa ärmor och så trånga, att de måste pådragas med särskilda band, och rynkas ända upp till axlarna, prakthosor om benen, rynkade och fasthållna med silkesband och fransar; höga skor, öfver allt broderade med silke, och stundom belagda med guld, eller ock utstofferade med utskurna figurer, sådana man ej länge sedan funnit i de danska torfmossarne; handskar af hjortskinn, utsyddade med guld; mössor med guld- eller silfverband; diademer eller hårband af guld, att sammanhålla det långa håret med, m. m. En guldvirkad 20 alnar lång hufvudduk för qvinnor, att begagna till turban, omtalas i Gisle Surssons saga, och Laxdælasagan berättar om en qvinnomössa, i hvilken en mark guld var invirkad. Den rika flickan mottog gerna sin friare, klädd i skarlakanskjortel med silfverbälte och en blå kappa, andra gången i en röd, kantad med guldfransar. Jarl Strutharalds tignardrägt värderades till 20 marker guld; ensamt hatten på hans hufvud var stickad med 10 marker guld, och likväl egde han dessutom så mycket guld att Bo Digre kunde taga ifrån honom 2 kistor fulla dermed. När till dessa dyrbara dräkter komma förenämnda smycken, kedjor, hals-, arm- och fingerringar af guld, silfver eller brons, spännen, guldbeslagna bälten, m. m., och för männen de mest lysande vapen, guld- och silfverbeslagna yxor, gyllene hjälm, svärd med guldbelagda och stenbesatta fästen, pilar med guldränder, guldprydda spjut och sköldar, så kan man icke neka att människorna i denna aflägsna tidsålder skattade högst betydligt åt flärden och grannlåtssjukan. Denna benägenhet för prakt har öfvergått på Normanderne, om hvilka det heter i ett gammalt verk: de fröjda sig åt lyx i kläder (*vestium luxuria delectantur*).

För *sniderier* i trä, sten och ben visar den svenska och norska allmogen, likasom den isländska, ännu medfödda anlag, som blott behöfva uppmuntran, öfning och mönster, för att t. o. m. öfverträffa mycket af hvad vi från utlandet i den vägen erhålla.

Denna medfödda skicklighet är ett arf från fäderna. Från utlandet hemförde de dels i minnet, dels påtagliga mönster för dessa sniderier. Ormslingorna och siraterna på runstenarne äro blott de simplaste profven härpå. En mängd berättelser om märkvärdiga sniderier föreligga från medeltiden, de flesta dock från Norge och Island, färre från Sverige; likasom i allmänhet Sverige är mindre väl lottadt i afseende på skriftliga uppteckningar från medeltiden. Våra egna landsmäns färdighet i sniderier var dock antagligen icke mindre än våra grannars och stamfränders, ehuru den icke blifvit så mycket omtalad. I Olof Tryggvasons saga omtalas att Thorkel Dydril, konungens morbroder, upptäckt silfverpenningar i en ihålig bock, tillhörig Håkan Jarl. Denna bock var gjord af trä, och öfverdragen med bockskinn, och så väl arbetad att han såg ut som lefvande, och försedd med en hjulinrättning under fötterna, hvarigenom han kunde ledas. Om en samme Håkan Jarls afgud, en Thorgerd Hörgabrud, lemnas en utförlig beskrifning, hvilken antyder att afgudabilden var ett märkligt konststycke. På Nordmøre i Norge fanns en afgudabild af Thor med en egendomlig mekanisk inrättning, och väl utskurna bilder.

Stugan eller »skålen» smyckades ofta med konstigt utsirade panelverk, likasom det inre af taket, med utskärningar, bilder af gudar och hjeltar samt afbildningar af märkliga, forntida händelser, hvilka omtalas i sångerna. Högsätospelarne, på begge sidor om husbondens plats, voro i de flesta fall, och pelarne till bänkarne och sängstolparne ofta skulpterade, samt slöto sig ofta i gudabilder, t. ex. Thor och Frey, och dessa medfördes vid flyttningar. Ännu för något öfver 100 år sedan visade man på Island hjelkar i gamla nattstugor, såsom minnen af den för sin konst ryktbare Thord Hrædes hand, en träsnidare, som lefde på 900-talet, och en skald från 1500-talet beskrifver de konstrika arbetena i Thord Hrædes stuga, som ännu då funnos qvar. Niålssagan omtalar en annan isländare, Thord Hauk, hvilken öfver sin säng och på sitt högsäte hade låtit utskära de bedrifter, han utfört i främmande länder, hans strider med drakar, troll, vikingar och kämpar. Laxdæla-sagan omtalar en af de märkligaste gästabudssalar, som någonsin funnits, och en isländsk skald, Ulf Uggeson har i ett särskildt qvåde, kalladt Husdrapa, af hvilket man ännu har några stycken qvar, besjungit denna sal. Det var

gästbudssalen på Hjordarholt i Dalarne på Island, tillhörig Oluf Höskuldsson, med tillnamnet På (påfogel), ett tillnamn, som han erhållit för sin praktlystnad. Han var höfding der i trakten och måg till den ryktbare skalden Eigil Skallagrimsson, samt lefde på 900-talet. I denna sal voro väggar och loft öfverallt prydda med bilder ur den nordiska gudasagan. Husdrapa talar om afbildningar af Balders likbegängelse och gudarnes tåg till Balders bål, af Thors kamp med Midgårdsormen och jätten Ymer, Heimdals och Lokes tvist om smycket Brising, o. s. v. Höfdingen Randulf lät omkring 1020 åt sin gäst, Olof den helige, uppföra den praktfullaste och egendomligaste nattstuga på sin tid i norden. Den var rund med fyra dörrar, försedd med kupol, som uppbars af 20 höga och starka pelare, bakom hvilka lupo två gallerier. Midt uti, på en rund upphöjning, stod konungens säng, beslagen med koppar och jern, samt prydd med färger och förgyllningar. Sängstolparne uppburo stora, förgyllda kopparknappar; ställningen var omgifven af ett gallerverk af jern; taket och kupolen voro prydda med allegoriska och historiska målningar. I beskrifningarne öfver afgudatemplet i Upsala nämnas äfven sniderier. Inuti skall det hafva varit betäckt med guldplåtar; utanpå var en förgylld bård, eller, enligt sagan, en stor guldkedja.

Man föreställer sig i allmänhet att våra förfäder icke hunnit så långt i civilisation, att de kände till stolar och soffor, utan endast egde bänkar i sina rökiga sparrstugor. Detta är ett miss-tag. Vål var bänken den förnämsta möbeln i huset, ty den timrade, väggfasta sängen kan icke kallas så; och väl funnos inga stoppade ressortstolar eller svällande emmor, o. s. v.; dock funnos *stolar*, *länstolar*, *reiðustolar*, *stolbruðir*, ofta konstrikt utskurna, och soffor, fastän de icke buro detta namn. Man bearbetade naturligtvis af trä och andra ämnen, mer och mindre konstfärdigt, äfven andra för hemmet och hushållningen nödiga saker. Så omtalas talrickar af trä, metall och silfver, skedar af trä, horn, ben, brons och silfver, gerna utsirade med någon inskrift, kaunor, stop, dryckeskärl af olika slag, *bullar* (deraf ordet bälur) och bågare af trä eller metall, ofta beslagna med silfver, dryckeshorn med silfver- eller guldbeslag. Ännu finnas kaggar och ämbare kvar från denna tid, med perlsirater och bronsband. Prydligt utskurna *schackspel* och *brädspelsbrickor*, tydligen tillverkade i Skandinavien, äro funna på Hebriderna.

Från den katholska tiden har man i våra gamla *kyrko-prydnader* minnesmärken af den tidens husflit: altarskåp, helgonbilder, ramar, listverk, skulpterade dörrar, dopfuntar i prunkande färger och förgyllningar, ofta ganska dyrbara, monstranser, *viatica*, rökelsekar, o. s. v.

Af den nordiska *qvinns husflit* hafva vi ännu kvar tusenåriga prof, bevarade i de multnande lemmingarne af ylletyg, som uppgräfts ur torfmossar och grafhögar. Den poetiska Eddan, och sedermera sagorna, och för en ännu senare tid kämpavisorna, vitna om hennes färdighet i konstrikt sömnad och väfnad. De förnåmes hus, och förnämligast gästsalen, pryddes — »tjäldades» — vid högtiderna med virkade eller väfda, konstsirade bonader eller tapeter, med mångfaldiga, med silke, guld eller silfver insydda, invirkade eller inväfda figurer, föreställande strider, mythiska framställningar, m. m. Äfven templens väggar pryddes härmed. Stundom bestod bonaden af utländska, kostbara tyger, silke och sidenband. Völsungasagan beskriver huru Brynhilda med guld utsydde Sigurd Fafnerbanes bedrifter, Fafners dråp, o. s. v. Eddan talar i »Gudrunarkvida» om Sigurds enka, Gudrun, huru hon, under det hon vistades hos sin syster, drottning Thora i Danmark, väfde border eller tapeter med skildringar af hjeltarnes bedrifter och lekar, och stickade på dukar sin makes skepp, m. m.

Hon mig till fägnad
Virkade i guld
Sydländska borgar
Och fanor danska.

Vi tecknade å taflor
Hvad hjeltarne lekte,
I våra handarbeten;
Konungens kämpar,
Sköldar röda,
Huniska kämpar,

Svärdshär, hjälmhär,
Som konungen följde.

Sigmunds skepp
Skredo från landet,
Med gyllne prydnader
Och uthuggna stäf;
Vi stickade å border
Huru de stridde;
Siggarr och Siggeir,
Sunnan på Fivi.

En saga omtalar en tapet, föreställande Fafners död, och som egdes af konung Olof den helige, hvilken tapet var så märkvärdig, att den inspirerade skalden Thorfinn till ett qvåde. Orkneyingasagan omtalar en konstrikt väfd fana, på hvilken en korp var afbildad, och som utsträckte sina vingar, då vinden fylde seglen. Den var förfärdigad af Sigurd Orkneyingajarls moder, hvilken derpå »nedlagt all sin konst». Något liknande denna,

men ännu konstigare, var den ryktbara fanan, eller rättare märket, *Raven*. Då korpen, hvaraf äfven detta märke bestod, fladdrade med utspända vingar, bådade han seger, då vingarne voro nedhängande och slappa, nederlag. Standaret var sömmadt af Ragnar Lodbroks tre döttrar, och förlorades i England. Den högst märkliga, ryktbara tapeten i Bayeux i Normandie, och som ännu finnes qvar, ehuru af ålder nästan alldeles förstörd, men af hvilken dels gjorts en efterbildning i gobelin, dels tagits flera afteckningar, är den dyrbaraste lemning i stort af den tidigare medeltidens konstväfnad. Den är, som bekant, från Wilhelm Eröfrarens tid, och föreställer hans tåg till England och slaget vid Hastings, samt lemna de viktigaste upplysningar och det åskådligaste begrepp om nordmännens dräkter, fartyg, vapen, jagtredskap, m. m., och har lemnat en rikedom af motiver åt senare tiders konstnärer.

Äfven seglen på de praktälskande vikingarnes långskepp voro stundom af den nordiska qvinnans konstfarna händer prydda och utsirade. Än voro de öfverklädda med siden eller hopsyddas af olika färgade tyger, än försedda med broderier, och någon gång t. o. m. öfversömmade med perlor och glasfluss; se t. ex. berättelsen om Sigurd Jorsalafarares lysande uppträdande i Bysanz.

Bänkarne i de förmögnares hus voro öfverdragna med stic-kade eller väfda, ofta dyrbara *täcken*, *hyenden*, eller, som de sedermera hette, *bänkadynor*. Också talas om konstrikt väfda lakan, och om sängar, försedda med dyrbara täcken och omhängen, »sparlak». På borden hos de förnämne lades dukar af linne. På praktiga sadeltäcken nedlades ofta stort arbete och mycken kostnad. Altardukar, messhakar, antependier m. m. från den katolska medeltiden tillhöra äfven den nordiska qvinnans konstflitsalster.

Olaus Magnus har i sitt arbete »de gentibus septentrionalibus» gifvit nordens qvinnor under medeltiden en orlofssedel för konstfärdighet, som visar att denna s. k. råa tidsålder, i ett och annat står föga tillbaka för den förfinade konst, hvaröfver vår tid är så stolt, och vi kunna ännu här och der i någon undangömd vrå finna nya bevis för hans och krönikornas ord: »De nordiska qvinnorna, säger O. Magnus, äro i högsta grad skickliga att väfva lin och ull. De färga linnegarn och väfva det så väl, att man skulle tro det vara väfdt i sjelfva Italien, men då man i Italien

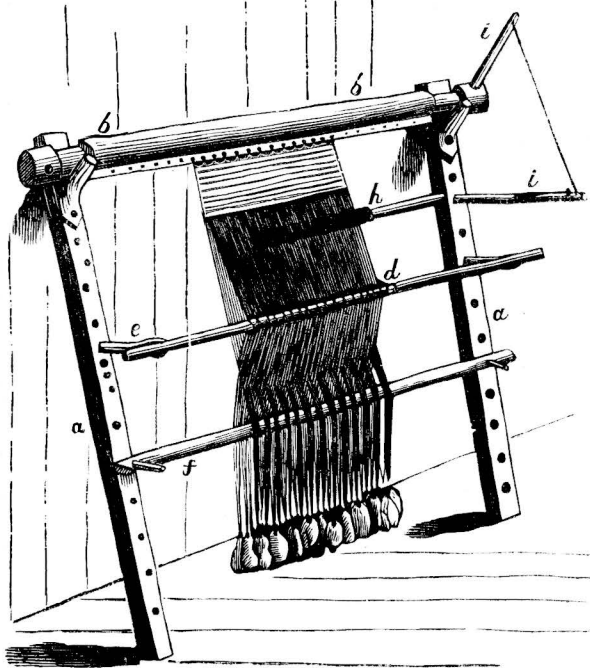
begagnar mönster af de utmärktaste målare, så efterbilda nordens kvinnor blommor, svärdsliljor och trädens blad, speglade sig i vattnet. Uti virkning öfverträffa de alla jordens konstnärer, och dermed sysselsätta sig äfven de förnåma fruarna.»

Konsten att väfva *gobeliner* — ehuru icke af den utveckling, som denna konst utomlands erhållit — har genomgått hela Sverige ifrån Skåne till högt upp i Norrland. Alstret af denna konst kallas ännu i Skåne *snår* och i vissa mönster *stjerntäppen*. En annan slags konstig väfnad var *drättaduk*, antingen i hvitt och blått eller i hvitt och rött, samt begagnades till dukar eller bonader. Af gamla *brokadväfnader* har ej, enligt hr Mandelgrens upplysning, funnits något spår sydligare än i Wermland, hvaremot denna konst ännu icke är utdöd i Norrland. Dessa gamla brokader äro alltid dubbla, ibland af linne och ylle eller linne och silke. En annan slags väfnad, *skaftaväfnad*, fyrskäftad, rutig, utmärkt genom sina klara färger, är ännu modern i Dalarne, och brukas till täcken, dynor och sängomhängen. Det äldsta bland gamla märkligare slag af väfnader, som hittills kunnat uppsåras, kallades i Småland *floss* och i Skåne *kaling* och begagnades till täcken eller ryor. De åt ena sidan utstående ylletrådarne jemnkliptes, så att de bildade en tät ludd. (Prof på nyssnämnde slags väfnader, tillhöriga hr Mandelgrens, Hammers m. fl:s samlingar, förevisades). *Galoner*, *spetsar* och *band* af silke, silfver och guld — de flesta dock ej äldre än från 1500-talet — finnas ännu i stor omvexling inom landet, af silfver och guld blott i de södra landskapen.

Den väfstol, som i forna tider begagnades, var ganska olika med nutidens. En sådan finnes i Oldnordisk museum i Köpenhamn från Färöarne, och en annan från närheten af Bergen i museet i Christiania, af hvilken senare här lemnas en afbildning. Denna hade ända till förre århundradet begagnats till att väfva grofva ylletyger uti, ehuru andra väfstolar funnos i huset. På Island brukades ännu i slutet af förre århundradet ingen annan väfstol än denna upprättstående. Äfven i Nerike, i närheten af Örebro, lära sådana hafva funnits för icke längesedan. Möjligtvis finnes någon dylik ännu kvar någonstädes i de aflägsna finnbygderna inom Sverige. Enligt en uppgift skulle de ännu brukas i Finnmarkerna. På tyg väfdt i en dylik väfstol har hr Mandelgren flera prof i sin samling. Väfstolen bestod af

två enkla stolpar, uppställda snedtemot en vägg, och med hål uti, ofvantill förenade genom en väfbom, och liknade sålunda bandstolen. Varpen eller ränningen hölls spänd medelst nedtill påhängda stenar eller tråklossar. Midt på väfstolen var en tvärslå *d*, vid hvilken *sofven* voro fästade, och låg i två utskjutande klykor *e*, så att den kunde aflyftas vid hvartannat slag, då väfven måste skedas. *h* är en »knif» af trä, i Norge kallad »ske» eller »skej», svarande mot vår väfsked, att slå ihop inslaget med, hvilket skedde nedifrån uppåt. *i i* äro två käppar till att vända och me-

delst tillhjälp af ett snöre fasthålla bommen *b* i sitt rätta läge. Bakom väfven satt en spännare, att spänna tyget med, och som kunde förkortas eller förlängas. Under väfningen upplyftes slån *d* och med densamma den ena hälften af ränningen, inslaget infördes med handen och fastslogs med skeden eller »knifven».

När slån åter nedsänktes, återtog ränningen sin förra plats, den andra hälften låg åter öfver, inslaget fördes in, o. s. v. På dessa väfstolar kunde inväfvas i tyget ganska konstiga figurer, och t. o. m. lättare än på andra väfstolar, men det var dock ett ganska långsamt och mödosamt arbete, enär skytteln ej kunde kastas fram och åter, utan de olika färgade trådarna måste för hand en efter annan inläggas i väfven.

Den urgamla *virknigen*, för hvilken nordens qvinner voro så berömda, håller nu på att alldeles dö ut. Endast i de mest undangömda bygder, såsom i Lillherdal, i sydligaste hörnet af Herjedalen, på gränsen mot Dalarne, kan man ännu finna den bibehållen. På samma ställe har hr Mandelgren funnit ett slags märkeligt *tageltyg*, tillverkad genom virkning. Äfven i Werm-land är ännu det gamla virkningssättet känt. Det kallas der *trå*. (Prof på vantar, prisbelönda vid en utställning förevisades). I Småland äro prof deraf numera ytterst sällsynta. Vantar, utsydda med handsöm, sådana som äro vanliga i norska fjellbygder, voro förr i Sverige allmänna, men finnas numera ganska sällan. Till prydnad omkring väggarne, vid taket och på hyllor begagnades ännu i början af detta århundrade i Småland och troligen flerstädes inom riket s. k. *hängekläden* af hvitt linne, omkring $\frac{1}{2}$ aln breda men på nedra sidan försedda med konstigt knutna eller slingade festoner, bildade af den kvarlemnade delen af varpen eller ränningen vid väfvens början eller slut. Af broderier voro flera olika slag bekanta, med olika namn i olika landsorter. Nålar begagnades i äldsta tider af ben, bronz och koppar, senare af jern. Saxarne, af bronz eller jern, liknade nu brukliga ullsaxar.

Garnet spanns på *sländor*, försedda med svängstenar eller knappar af bark, sten, ben eller horn, och hvilka senare ofta anträffas i grifter. (Se följande uppsats af hr Mandelgren). Man har från Dalarne, Herjedalen och Jemtland erhållit svängstenar, liknande dem, som ännu begagnas i skärgården för snodd af fiskrefvar. Dylika påträffas ännu i Böhmen, Italien och annorstädes. Emellanåt, för gröfre väfnader, begagnades blott en simpel *spinnkrok* eller *spintten*, lik dem som ännu äro i bruk i Dalarne, Herjedalen och Böhmen.

Värdet af *trädrötter* till tåg och dylikt, som skulle ligga i vatten, och som först i nyaste tider blifvit återupptagna såsom föremål för en ny gren af husfliten, var mycket väl känt af de gamle. Ankartåg af sammanspunna enrötter omtalas.

Näfvern spelade en icke obetydlig roll i den äldre husfliten. Man gjorde deraf hvarjehanda husgeråd, t. ex. korgar, askar, dosor, m. m. och t. o. m. skor. Näfverskor begagnas ännu allmänt i Norrland om sommaren, och de hafva, jemte det de äro lätta och mjuka, den fördelen att i dem under vandring i fuktig mark inträngande vatten lätt åter utrinna.

Husfliten sträckte sig i forna dagar äfven till förfärdigande af *musikaliska instrumenter*, ehuru några sådana äfven infördes. Af strängospel (strängalek) omtalas *fidla*, *fela* eller viol, *giga*, känd redan på 900-talet (på Island), och *harpa*, och med harposlag ackompanjerade skalderne gerna sina qväden. Harpor, så stora, att en mindre person kunde sitta inuti dem, nämnas. En märklig lira eller *nyckelharpa*, funnen på Gotland, har beskrifvits af intendenten Säve. Den egde tre sensträngar och vefvades. Den uppländska spelades med stråke. Från Wormsö finnes i statens samlingar en fyrkantig *fela* eller viol, som utan tvifvel utgör en typ för ett förr inom Sverige brukligt instrument. För öfrigt omtalas i äldre tider *lurar* för krig och stämmor, *trummor* och *pukor* (bumbur), *bockhorn*, senare *trumpeter*, valdthorn och *pipor*. Vid Olof Skötkonungs hof framträdde spelmän vid måltiderna med harpor, gigor och andra instrumenter. *Orgeln*, *simphon*, *psalterium* omtalas från 14:de och 15:de århundradena. Orglar förfärdigades i norden i början af 1400-talet.

Numera är det endast genom hrr Hammers och Mandelgrens samlingar möjligt att få en öfversigtlig föreställning om den svenska husfliten i gamla dagar. Professorerne Malmström och Winge, hvilka också samlat ett och annat i denna väg, hafva en stor förtjenst deri att de såsom lärare vid vår konstskola fästat ungdomens uppmärksamhet på de gamla mönstren, på grund hvaraf vi kunna hysa förhoppningar om utbildandet af en nationell, nordisk stil. Och den, som sätter värde derpå, kan redan nu anskaffa sig husgerådssaker och möbler, ornerade i gammal nordisk stil, sedan prof. Malmström i hr Langlets tidskrift för bygnadskonst börjat meddela ritningar härtill.
